

Windmolens in plaats van muren

De SPD en de Duitse verkiezingen

Jan Vermeersch

redactielid, stafmedewerker SEVI en SP-Internationaal

Voor de SPD telt maar één zaak: de verkiezingen van 27 september winnen. Haar opdracht is daarom niet fundamenteel verschillend van die van de Labour Party vorig jaar. Mislukt zij in die opdracht, dan zal de SPD in 2002 langer in de oppositie hebben vertoefd dan Labour. Dat zou het failliet betekenen van een politieke generatie - de 'achtenzestigers' - die haar idealen nooit in regeringspraktijk wist om te zetten. Zover mag het niet komen; en dus is de SPD-basis - zoals Old Labour - bereid om veel in de koop te nemen, inclusief een kanselierskandidaat die eerder door haar werd weggehoond. Medio april van dit jaar kreeg Gerhard Schröder een overweldigende steun (93%) op het verkiezingscongres in Leipzig. Daarmee is alvast één van de voorwaarden vervuld om de verkiezingen te winnen. Ook qua campagne, symboliek en mediaregie hebben de Duitse sociaal-democraten niet nagelaten om essentiële elementen van het succes van Tony Blair te kopiëren. En voorts rekent de SPD met de sleet van zestien jaar rooms-blauw bewind. Die is onmiskenbaar aanwezig, al kan niet worden gesproken van een ondergangsstemming zoals bij de Tories. Bij de CDU primeren geen extreem liberale, anti-Europese en anti-sociale denkbeelden, die winst bij verkiezingen kunnen beletten. De eerlijkheid gebiedt zelfs te zeggen dat het kabinet Kohl van alle conservatieve kabinetten in de EU de meest pro-Europese politiek en de meest linkse sociale politiek heeft gevoerd (onderwijs en gezondheidszorg zien er veel beter uit dan in Groot-Brittannië). Als de SPD de verkiezingen wint, dan heeft dat wellicht veel te maken met het feit dat Kohl er niet in geslaagd is de werkloosheid binnen aanvaardbare grenzen te houden. Zij is nu het

hoogst sinds de tweede wereldoorlog (4,1 miljoen of 10,7%), hetgeen veel kiezers doet besluiten dat Schröder het eens mag proberen.

Fouten uit het verleden

Het mag dus niet mislukken voor de SPD. De Duitse sociaal-democraten hebben er dan ook alles aan gedaan om de fouten van de vorige campagnes te vermijden. Sinds 1982 behaalden zij weliswaar scores waarvan Vlaamse socialisten slechts kunnen dromen, maar toch bleken die niet voldoende om een meerderheid te overerven of 's lands eerste partij te worden. Noch Johannes Rau (1987), noch Oskar Lafontaine (1990), noch Rudolf Scharping (1994) waren succesvolle kandidaten. Nooit waren alle voorwaarden vervuld om van geslaagde campagnes te spreken. In 1994 vormde de kandidaat het probleem. Hij was niet voldoende geloofwaardig. "Scharping wollte Meister sein, auch wenn er im Grunde nur ein Lehrling war", schreef Franz Walter in de *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. Een bikkelhard maar wellicht correct oordeel over een man die te onervaren in Bonn opereerde en door een deel van de SPD-leiding nooit volledig werd aanvaard. Vier jaar tevoren had de SPD wel een sterke kandidaat, die oneindig veel beter was in de omgang met de media, maar die slechts één fout maakte: hij onderschatte de psychologische invloed van de Duitse eenheid bij de bevolking. Politiek-verstandelijk maakte Lafontaine de juiste analyse: hij verweet Kohl de lasten van de eenmaking voor het Duitse volk te verzwijgen; gevoelsmatig sloot deze uitval niet aan bij de meerderheid van de Duitse bevolking. Die wilde de eenheid. Bovendien verkeken de sociaal-democraten zich ook

op wat anders: de kiezers in de Oostduitse deelstaten Sachsen en Thüringen, die voor de tweede wereldoorlog massaal voor de SPD stemden, keerden niet terug naar die partij. Zij stemden massaal voor Kohl en de christen-democraten. Het programma van ecologische modernisering van de SPD was aan hen op dat moment niet besteed.

Puur programmatisch kon overigens niet worden beweerd dat er wat schortte bij de SPD. Het programma waarmee Lafontaine in 1990 naar de kiezer trok, was gerijpt. Tussen 1984 en 1989 had in de SPD een grondige discussie plaatsgevonden. Die was in 1989 uitgemond in een nieuw beginselprogramma, dat kort na de val van de Berlijnse Muur bijna unaniem (min één stem) werd goedgekeurd. In essentie vormde dit programma een compromis tussen de klassieke, sterke, industrie- en vakbondsgeoriënteerde vleugel van de SPD en de ecologische vleugel die zich in de loop van de jaren zeventig en tachtig had gemanifesteerd. Lafontaine verpersoonlijkte de idee van ecologische modernisering. Hij was tegelijk ook geloofwaardig als de beschermer van de kleine man, de buffer tegen de geplande afbraak van de verzorgingsstaat door de neo-liberalen in de CDU/CSU. Lafontaine bezorgde de SPD onverminderd veel stemmen van de arbeiders, maar de opgang van de groene partij kon hij niet stoppen. Bovendien deed zijn radicalisme veel 'rijke' middenkiezers twijfelen of de SPD wel de juiste keuze was in de post-eenheid tijden. En dus bleven CDU-kiezers met sympathie voor de SPD trouw aan hun eerste keuze.

Na 1990 trokken nogal wat SPD-prominenten zich terug in hun lokale bastions. De SPD werd steeds meer een 'gefederaliseerde en gesegmenteerde' partij, met verschillende machtscentra, in Bonn (parlement en partijhoofdkwartier) en bij de minister-presidenten in de Länder. Die machtscentra cementeren, werd de hoofdopdracht van opeenvolgende partijvoorzitters. Maar zowel Björn Engholm (1991-1993) als Scharping (1993-1995) faalden in die opdracht, om uiteenlopende redenen. Meer zelfs, vanaf 1993 speelde zich in de SPD een soms sluimerende, soms openlijke machtsstrijd af. Iemand als

Gerhard Schröder, de minister-president van Niedersachsen, stelde zich bijzonder onafhankelijk op en zette in de media met succes een eigen koers uit. Een en ander leidde ertoe dat in de lente van 1995 aan Schröder het woordvoerderschap voor economische zaken werd ontnomen, nadat hij had verklaard slechts een moderne of een niet moderne economische politiek te kennen en niet te geloven in het bestaan van een sociaal-democratische politiek op dat vlak. Volstrekt verstoorde verhoudingen op het niveau van de leiding van de partij resulteerden vervolgens, op het congres van Mannheim (november 1995), in de vervanging van Scharping als partijvoorzitter. Lafontaine volgde hem op. Dat in die soms tumultueuze omstandigheden de SPD overtuigingskracht te kort kwam om Kohl te wippen, mocht geen verbazing wekken. Toch wist Kohl pas in de laatste maanden voor de verkiezingen het tij te keren in de peilingen.

De campagne

Het ziet er naar uit dat Kohl die krachttoer geen tweede keer zal kunnen realiseren. Deelstaatverkiezingen hebben uitgewezen dat vooral de Oost Duitsers op hem zijn uitgekeken. Zij willen een kanselier die werkelijk wil voorrang geven aan de werkgelegenheid én meer appelleert aan hun zelfrespect. Feitelijk heeft Lafontaine negen jaar na datum gelijk gekregen. De euforie is weg, de oude DDR-fabrieken staan leeg, veel Oostduitse jongeren stemmen extreem-rechts - 30% in Sachsen-Anhalt - en veel werkloze *Ossis* hebben geen boodschap aan de *Umbau* van de verzorgingsstaat. Anderzijds wordt de *Aufbau Ost*, in de ogen van veel Westduitse vakarbeiders en mensen met een middelbare opleiding, als te duur ervaren (een jaarlijkse transfer van 150 miljard DM). In CSU-kringen wordt zij om die reden ook in nauwelijks bedekte termen gekritiseerd. Zoals ik in het mei-nummer van dit blad reeds schreef, is deze ontwikkeling ongunstig vanuit het oogpunt van de stabiliteit van de Duitse staat. Puur electoraal gesproken profiteert de SPD van de problemen van de eenmaking. De CDU lijkt zwaar te zullen verliezen in de vroegere DDR. Met vertraging ligt nu toch een goed resultaat in het verschiet in

de oude sociaal-democratische bolwerken Sachsen en Thüringen.

Het mediaspel

Ook de andere voorwaarden lijken nu vervuld om een goed resultaat te behalen. Van een *Führungskrise* in de SPD is er geen sprake meer. Dat is de verdienste van Lafontaine. Het verlies aan geslotenheid en discipline dat zo typerend was voor de SPD in de eerste helft van de jaren negentig, behoort tot het verleden. Dankzij de nieuwe organisatiesecretaris Franz Müntefering maakt de partijorganisatie opnieuw een solide indruk, zoals bekend een onmisbare voorwaarde voor een geslaagde campagne. Ook tussen Lafontaine en Schröder zijn de rollen verdeeld. In de loop van 1997 leek de onduidelijkheid over het partijleiderschap de SPD opnieuw mee te sleuren. Na de winst van Schröder bij de deelstaatverkiezingen in Neder-Saksen - te vergelijken met een Amerikaanse voorverkiezing - nam een snelle beslissing over de kandidaat elke twijfel weg. Er kwam een einde aan het media-circus rond de SPD-tenoren. Er kon een begin gemaakt worden van een meer efficiënte politieke communicatie. Voor het eerst in haar geschiedenis koos de SPD voor een voorzichtige Amerikaanse stileringscampagne. Het verkiezingscongres in Leipzig, medio juni, was exemplarisch in dat verband: een perfect geregisseerde bijeenkomst in de luxueuze *Neue Messe*, met de plechtige intrede van Schröder en Lafontaine op de tonen van 'Ready to go' uit de Amerikaanse film *Airforce One* en de afsluiting van het partijfeest (aan de vooravond van het congres) met een popsong 'Die Besten sollen gewinnen' (in plaats van Brüder zur Sonne und Freiheit).

Het kan niet worden geloofd dat deze verkiezingscampagne van de SPD een meer Angelsaksische snit heeft gekregen. Nu Duits verkiezingsonderzoek heeft uitgewezen dat niet minder dan 38% van de kiezers wel degelijk wordt beïnvloed door de 'theatrale' aspecten van de campagne, speelt ook de SPD daar op in. Bijzondere aandacht wordt besteed aan de *media performance* van de kandidaat, de emotionele uitstraling, de *feel good factor* die een essentiële

rol speelde in het succes van Tony Blair en Bill Clinton. Weg is bijgevolg de defensieve, stugge, ietwat hooghartige houding van Scharping in 1994, om plaats te maken voor een kandidaat die over de eeuwwisseling kijkt, een offensieve boodschap predikt, sociaal mobiel en niet-conservatief oogt, partij-onafhankelijkheid uitstraalt (te dure partijvoorstellen zullen niet worden gehonoreerd) en erover waakt nooit met de media in de clinch te gaan. Vooral die middenkiezers, die thans CDU stemmen, moeten worden gemasseerd. Daarvoor is er de metafoor van het moderne en een aantal kernwoorden - *Wechsel, Führung, Innovation* - die tot het retorisch arsenaal van Schröder behoren. De 'renaissance van de sociale markteconomie' die door de SPD wordt beoogd, moet worden gepersonaliseerd. Nooit was er meer vreugde ten kantore Schröder dan toen de kandidaat figureerde in een fotomontage van een belangrijk Duits weekblad, met op de achtergrond Ludwig Erhard, de vader van het Duitse Wirtschaftswunder. Dat ex-kanse-lier Helmut Schmidt, die andere *Macher* uit de Duitse politiek, Schröder in Leipzig een hart onder de riem kwam steken, dient in dezelfde sfeer van *make believe* en respect voor een 'partij-onafhankelijke' kandidaat te worden gesitueerd.

De inhoud

De lessen van andere en vorige campagnes worden ook snel geleerd. Van vitaal belang is bijvoorbeeld om niet te veel details (en te veel interviews) over de toekomstige politiek te geven. Daar heeft Scharping zich in 1994 aan bezondigd. Ook Lafontaine heeft intussen begrepen dat men niet de volledige waarheid hoeft te zeggen om verkiezingen te winnen. "Im wahlkampf herrscht Hysterie", zegt de partijvoorzitter nu. "Dan kun je geen verstandige debatten voeren." De kunst is eerder om beweging te suggereren, maar dan weer niet zoveel dat de (toegenomen aantallen onzekere) kiezers bevreesd worden voor te veel experimenten. Zoals Persson en Blair hem dat voor deden, met slogans als 'Zweden kan beter' en 'Groot-Brittannië verdient beter', zegt ook Schröder dat 'Duitsland opnieuw een modelland moet worden'. Over de concrete

manier waarop dat moet gebeuren, bestaat minder duidelijkheid, tenzij dat een pragmatische en niet-ideologische aanpak zal primeren. De voorbeelden zijn legio. Een milieubelasting, één van de kernpunten van het SPD-programma, zal er komen, 'na een ernstig debat'. De *Aufbau Ost* zal absolute voorrang krijgen, maar wat de nieuwe 'topambtenaar met de rang van minister en toegevoegd aan de kanselier' zal doen, is niet geheel duidelijk. Er komen meer inspanningen inzake opleiding en onderwijs; 'voor een deugdelijk concept' terzake rekent Schröder 'op de competentie in zijn partij'. Heel concreet zijn wel de beloftes om de door de huidige regering ingevoerde kortingen op *Schlechtwettergeld*, op het ziektegeld en op het pensioen (64% i.p.v. 70% van het gemiddelde inkomen) ongedaan te maken. Even concreet is de maandelijkse verhoging van het kindergeld met 30 DM voor het eerste en het tweede kind. En als het grondwettelijk hof ermee instemt, komt er ook een vermogensbelasting voor de inkomens boven de één miljoen DM (met uitzondering van bedrijven en niet in het eerste jaar). De andere boodschappen geven vooral een richting aan: veel continuïteit en een reeks nieuwe accenten.

Taboes

Toch is van een verregaande 'veramerikanisering' geen sprake. Daarvoor is de partijcultuur van de SPD (nog) niet drastisch genoeg gewijzigd. Lafontaine weet weliswaar hoe je de media moet bespelen, maar is tevens een groot ijveraar voor het herstel van de klassieke partijdeugden én iemand die gelooft in de relevantie en de regels van de 'partijdemocratie'. Deze Saarlander verdraagt naast zich geen Peter Mandelson (Blairs zogenaamde *Prince of darkness*, of communicatie-regisseur). Een autoritaire campagne-regie à la New Labour ontbreekt. De discipline en de geslotenheid die de partij na het congres van Mannheim kenmerkten, werden vlot aangehouden in deze campagne. Alleen in de loop van de maand juli leek het even verkeerd te gaan, toen de toekomstige minister van economische zaken Jost Stollman - een 43-jarige computermiljonair zonder SPD-lidkaart - afrekende met enkele klassieke sociaal-democratische ta-

boes. Stollman liet verstaan de subsidiestroom aan oude industrieën te willen stopzetten. Hij brak ook een lans voor veranderingen in de kinderbijslagregeling en het onderwijs. Stollman zei letterlijk: "Es ist doch Blödsinn, das das SPD-Programm mir Kindergeld anbietet, oder das meine Kinder kostenlos studieren können". Door Scharping werd Stollman er vervolgens vriendelijk op gewezen dat de Duitse grondwet een progressieve modulering van de kinderbijslag volgens inkomen niet toestaat; de vice-voorzitter van de vakbond DGB liet de toekomstige minister weten dat hij hem volgaarne de grondslagen van de sociaal-democratische verzorgingsstaat zou toelichten, "indien hij dat wenste" (Stollman had eerder al laten weten het SPD-verkiezingsprogramma *niet* te hebben gelezen). Lafontaine drong tenslotte aan op wat meer voorzichtigheid in interviews, maar beklemtoonde dat de nominatie van Stollman 'een teken is van de nieuwe openheid' van de SPD.

Het voorval met Stollman is niet alleen campagnematig significant. Er zijn ook andere aanwijzingen dat de meningen in de SPD aan het schuiven zijn. Achter Stollman staan Schröder, Clement (eerste minister van Noordrijnland-Westfalen) en anderen. Zij hebben in de voorbije vijf jaar in interne discussiefora voortdurend gepleit voor een groter pragmatisme op (sociaal)-economisch vlak. In 1997 was de tijd rijp om een en ander te officialiseren. Op zoek naar de onmisbare economische competentie om *regierungsfähig* te lijken, organiseerde de SPD een tweetal vernieuwingscongressen die sindsdien nogal oppervlakkig worden gezien als mijlpalen in de doorbraak van meer 'Blairiaanse' opvattingen in de SPD. Het economisch programma 'Innovatie voor Duitsland' sneed inderdaad thema's aan - meer flexibele arbeidstijden, minder staat, loonlastverlaging, lichte dwang t.o.v. werklozen - die taboe leken in SPD-kringen en Schröder de titel van de 'Duitse Blair' opleverden. In het verkiezingsprogramma doken vervolgens nog meer 'Blairiaanse' voorstellen op. Zo kopieert de SPD het veiligheidsdiscours van New Labour ("hard tegen criminelen én tegen de oorzaken van criminaliteit"), wil de partij arbeid i.p.v. uitkeringen financieren ("Arbeit statt Sozialhilfe"),

wordt de familie in ere hersteld en zal wie langer dan zes maanden werkloos is een 'individueel plan voor terugkeer in het beroepsleven' aangeboden krijgen. In welke mate de SPD inzake haar basisvisies door de opvattingen van New Labour wordt geïnspireerd, is daarmee echter niet uitgeklaard. Een wat concretere benadering van de filosofie, de doelstellingen en het verkiezingsprogramma van de SPD laat zien dat deze partij - zoals New Labour - niet ongevoelig is gebleven voor meer liberale opvattingen, maar dat nuanceringen zich opdringen. Het water tussen de Mill Bank Tower (het hoofdkwartier van Labour) en het Erich Ollenhauer Haus (dat van de SPD) is dieper dan men doorgaans denkt.

Sociale markteconomie

'Als de wind van de verandering blaast, dan kan men ofwel muren bouwen ofwel windmolens', zei een SPD-functionaris vier jaar geleden. De SPD heeft gekozen voor het tweede. Zoals in andere sociaal-democratische partijen in Europa, gaat men er in Bonn vanuit dat veranderingen in het Europese samenlevingsmodel onontkoombaar zijn. In plaats van die te ontkennen, kan men er zich beter op voorbereiden. De globalisering, de individualisering, het verlies aan zekerheden, de open grenzen (in Europa), dat alles valt niet meer terug te draaien, en dus dient men zich hiervoor te wapenen. Dat houdt in dat de globalisering niet louter als een bedreiging maar ook als een uitdaging wordt gezien. Alles wat naar het harde neo-liberalisme van deze tijd ruikt moet worden bevochten, maar anderzijds mag globalisering geen alibi zijn om verandering tout court af te wijzen of te verzuimen de structuren van de toekomstige verzorgingsstaat uit te tekenen. Het SPD-programma voor het begin van de volgende eeuw staat of valt met de bereidheid om te veranderen. Die impliceert in essentie het aanvaarden van meer eigen verantwoordelijkheid op het sociale vlak, meer private zorgregelingen, meer flexibiliteit, mobiliteit en vorming, meer productiviteit (in openbare dienst) en meer marktwerking in sectoren die daar tot dusver van verstoken bleven. Duitsland moet zich aanpassen aan de 'snellere' wereld.

Volgens de SPD is de Duitse bevolking ook rijp voor een minder paternalistische sociaal-democratische opvatting. 'De staat kan het persoonlijk geluk en de liefde tussen mensen niet garanderen', staat in het verkiezingsprogramma te lezen. Nu het opleidingsniveau is gestegen en veel mensen hun leven zelf besturen, moet de staat zich op een aantal terreinen terugtrekken. Waar de staat tussenkomt, wordt niet langer beslist op ideologische gronden. De criteria zijn voortaan *Effizienz, Wirtschaftlichkeit und gesellschaftliche Akzeptanz*.

Toegegeven, het is niet meteen een sociaal-democratische boodschap, tenminste indien men aanneemt dat het socialisme werd uitgevonden om collectief voor elkaar te zorgen en materiële onzekerheden te reduceren. Schröder zelf bestempelt het verkiezingsprogramma van de SPD als het 'meest marktvriendelijke' in de geschiedenis van zijn partij. Veel modale SPD-leden zullen hem niet tegenspreken. Zeker is dat de gevraagde *Veränderungsbereitschaft* niet door iedereen met evenveel liefde wordt omhelsd. Het lijkt een opportunistisch discours dat Schröder moet toelaten om een deel van de middenkiesers bij Kohl weg te lokken, maar dat onvoldoende aanspreekt bij andere groepen kiezers; denk maar aan de miljoenen werklozen voor wie de belangrijkste verandering een baan zou zijn, aan veel Oostduitsers die onder het communisme 'gesocialiseerd' werden en een afkeer cultiveren van 'kapitalistische waarden'; en zelfs aan een deel van het traditionele SPD-electoraat voor wie innoveren na (her)verdelen komt. Bovendien zijn er de feiten. Duitse producten zijn uitstekend. Inzake infrastructuur, onderwijs en productiviteit rekt het *World Economic Forum* de Bondsrepubliek onverminderd tot de wereldtop. En de vakbonden hebben loonsverhogingen aanvaard die lager zijn dan de productiviteitsgroei. So what?

De waarheid is dat de SPD vandaag meer markt aanvaardt onder welbepaalde voorwaarden. Het scepticisme m.b.t. de kapitalistische wereldmarkt is niet weg uit het officiële SPD-discours en lijkt ons ook niet minder dan dat van Lionel Jospin. Op de voorpagina van *Aufbruch*, het maandelijks verkiezingsblad van de SPD,

stond te lezen: "Wir brauchen eine Politik der wirtschaftlichen Erneuerung, aber keinen Neoliberalismus aus der Mottenkiste des Frühkapitalismus". De SPD ziet zichzelf nog altijd als 'een linkse volkspartij', zoals Müntefering juni 1998 stelde, maar vindt dat het grootste deel van de klassieke SPD-kiezers een centrum-linkse sensibele hebben (Schröder in *Die Zeit* van 6 augustus 1998). Het discours van de verandering kan dan ook niet los worden gezien van twee zaken. Eén. Innoveren ja, maar met sociale rechtvaardigheid en het behoud van de verzorgingsstaat. De ruimte om te innoveren wordt immers bepaald door de mate waarin sociale risico's calculeerbaar zijn, zegt het programma. "Mensen zullen de gewenste en geëiste flexibiliteit slechts opbrengen indien hun existentiële levensvoorwaarden niet bedreigd zijn" (uit: *Thesenpapier* van de Economische Discussiekring van de SPD). Twee. De sociaal-economische structuren aanpassen ja, maar zonder het model op te offeren dat Duitsland na de oorlog tot één van de economisch sterkste en welvarendste landen deed uitgroeien.

Voor dat laatste wordt door Lafontaine én Schröder voortdurend benadrukt. Het model is goed, het is niet uitgeleefd, maar het moet worden aangepast 'nu de economische basis verandert'. Die aanpassing kan niet gebeuren in Aziatische of Angelsaksische zin. De financiële crisis in Azië heeft de SPD geleerd dat we er minder dan ooit behoefte aan hebben om dat model te importeren. Evenmin als voorbeeld gelden de Verenigde Staten en Groot-Brittannië. Hoewel ook de SPD niet langer afkerig staat van het scheppen van meer goedkope banen en daarvoor de fiscale voorwaarden wil creëren, dient te worden vermeden dat langs die weg een klasse van *working poor* wordt geschapen. Dat is de scheidingslijn met de conservatief-liberale visie. Meer deeltijdbanen moeten sociaal goed geregeld zijn, zo mogelijk nog beter dan in Nederland en Denemarken. En dat kan alleen maar door verder te kiezen voor het Rijnland-model (van kapitalisme) en voor de 'renaissance van de sociale markteconomie'. Het etiket 'sociaal' is daarbij geen gratuite toevoeging. Het innoveren van de Duitse economie betekent niet minder

loon en minder sociale bescherming, maar is een kwestie van de kwaliteit van de Duitse producten (nog) beter te maken, het opleidingsniveau van de werknemers te verhogen en de investeringen inzake onderzoek op te drijven. De instrumenten voor de innovatie liggen daarbij niet alleen op nationaal vlak. Men moet ervoor zorgen dat onder de Europese *Nationalstaaten* geen loon-, belasting- of sociale dumping meer plaatsvindt. "Het eerste doel van de SPD als regeringspartij bestaat in het werven van steun bij de EU-partners voor een fiscale harmonisering op Europees vlak" (Lafontaine in Hannover, december 1997). Wat inzake belastingwetgeving geldt, geldt bovendien ook voor regels op het vlak van arbeid en milieu. Onnodig te zeggen dat in deze Lafontaine en Jospin elkaar vinden.

Onder 'vernieuwing van de sociale markteconomie' verstaat de SPD, zo lijkt mij, twee centrale kwesties. Eén. De Duitse sociaal-democraten wensen opnieuw meer orde op de arbeidsmarkt. Een regering met de SPD kant zich niet alleen tegen een forse uitbreiding van tweederangsbanen, maar voert ook een niet aflatende strijd tegen sociale dumping, zwartwerk en illegale tewerkstelling. Een recente Duitse enquête, uitgevoerd in opdracht van de Friedrich Ebert Stiftung (SPD), leert dat de bevolking vooral op dat vlak oplossingen verwacht bij de bestrijding van de werkloosheid. Een en ander betekent dat de SPD inzake arbeidsmarktpolitiek wel gewonnen is voor meer flexibilisering, maar dat de maat ervan door onze leefcultuur moet worden bepaald. Anders dan bij New Labour behoort flexibilisering niet tot het hart van de moderniseringspolitiek van de SPD. Twee. De *Sozialstaat* moet worden hervormd. Dat is een delicate onderneming, omdat bovengenoemde enquête leert dat de meeste Duitsers - in Oost én West - bijzonder gehecht zijn aan de *Sozialstaat* in de vorm zoals zij vandaag bestaat. In de campagne - én voor de campagne - heeft Schröder niks concreets verteld over de onvermijdelijke hervormingen die op dat terrein moeten gebeuren. Zoals Blair heeft ook Schröder moeite om dat nieuwe project te formuleren. Samen met de ecologische kwestie, het werkloosheidsprobleem en de moeilijke integratie van Oost- en West-

Duitsland vormt de hervorming van de *Sozial-staat* de uitdaging voor de toekomst.

Oost-Duitsland

Sociaal-democratische partijen zijn van oudsher programmapartijen. Hoeveel van het programma van de SPD morgen ook concrete politiek wordt, valt vandaag niet te voorspellen. Een krappe verkiezingsoverwinning van de SPD zal een 'grote coalitie' wellicht onvermijdelijk maken, zeker als de groene partij niet meer dan vijf à zeven procent behaalt. Is de overwinning wat ruimer, zoals nu al een jaar wordt voorspeld, dan komt een rood-groene coalitie in zicht. In dat geval liggen een aantal klemtonen vast: stevige begrotingsdiscipline, veel aandacht voor onderwijs en opleiding, voorrang voor werk voor jongeren (100.000 banen) en inspanningen om de

moedeloosheid van veel mensen in Oost-Duitsland te verdrijven. Dat laatste is een onderschat probleem. De wanhoop is groot voorbij de Elbe. Met de dreigende sociale en politieke instabiliteit in Oost-Duitsland moet elke toekomstige Duitse regering rekening houden. Daarom dat de 'dynamisering van het Duitse model' met aanzienlijke sociale gevoeligheid moet gepaard te gaan. Met Walter Riester, tweede man van IG-Metal, op tewerkstelling en mogelijk Lafontaine - in de rol van Gordon Brown - op financiën, heeft men op dat vlak garanties. Zoals Labour zal men ook de SPD tijd moeten gunnen. Zoals bij de PvdA in Nederland primeert ook in de SPD het pragmatisme. In een wereld waarin het geld, de hebzucht en het egoïsme regeren, bestaat er wellicht geen andere strategie.